

LOZAN BARIŞ ANDLAŞMASI'NIN ÇİFTE KURUCULUK ÖZELLİĞİ

(THE DOUBLE CONSTITUENT CHARACTER OF THE LAUSANNE PEACE
TREATY)

Prof. Dr. İbrahim Ö. Kaboğlu

Evet teşekkürler, hepinizi yeniden selamlıyorum. Bu önemli toplantıyı organize ettiğiniz için başta size ve özellikle derneğimizin üyesi olmayan değerli meslektaşlarımızın katkısı için onlara da bir kez daha teşekkür etmek istiyorum. Birbirimize yakın alanlarda çalıştığımız için disiplinler arası diyemeyecek olsak da, bu kadar önemli bir konuyu birlikte ele alarak yapacağımız konuşmalar, katkı, soru-cevap ve tartışma bölümüyle birlikte önemli bir boşluğu dolduracaktır. 10 dakikalık sürem olduğuna göre hemen başlamak istiyorum.

Lozan Andlaşması veya Lozan Barış Andlaşması olarak anılan andlaşma, aslında İtilaf Devletleri ve Türkiye arasında imzalanan bir Barış Andlaşması'dır: **Traité de Paix**¹. Barış Andlaşması, teknik olarak 1. Dünya Savaşı'nı bitiren Andlaşma'dır. Milli mücadeleyi yürütmüş TBMM'nin ve onun Hükümetinin muhatap alındığı, dolayısıyla uluslararası alanda da tescil edildiği bir temel kanun (loi fondamentale) olması itibarıyla Türkiye Devleti için kurucu bir Andlaşma'dır. 24 Temmuz 1923'te imzalanması üzerinden yalnızca üç ay geçtikten sonra Türkiye Cumhuriyeti ilan edildi: 29 Ekim 1923.

Barış Andlaşması, 1. Dünya savaşından sonra galipler ve yenilen arasında eşitlik temelinde müzakere ve uzlaşma yapılabilen tek çokuluslu antlaşma özelliğiyle 1920 ve 1922 askeri başarılarının ardından doğmakta olan Türkiye'nin büyük diplomatik zaferidir. Lozan Andlaşması, "kötü başlayan fakat iyi biten uzun bir husumetler dönemine Türkiye için çok tatmin edici bir biçimde son noktayı koydu"². "Türkler, yenilgilerinin ardından, hiç kimsenin tasavvur edemediği barış koşullarını elde etti"³

---

¹ traité de paix entre les puissances alliées et la turquie. (lausanne, 24 juillet 1923). andlaşma metni olup, özgün hali fransız cumhuriyeti tarafından saklanmaktadır.

² Maurice Muret, « La paix de Lausanne », Gazette de Lausanne, 25 juillet 1923, p. 1.

³ Pierre Bernus (1881-1951), Le Journal des débats (Paris) du 26 juillet 1923, p. 1 .

Türkiye uzmanı Fransız bilim insanlarına göre; “*Sevr antlaşmasının büyük değeri şu olmuştur: Olan biteni aydınlığa çıkarmıştır: bütün açıklığıyla göstermiştir ki, Büyük Savaş’ta yenilenlere hiçbir ödünde bulunmamak kararındadır İtilaf Devletleri.*”⁴

Mudanya Mütarekesi, 30 Ağustos zaferinden sonra yapıldı. İzleyen haftalarda İtilaf devletleri, Ankara ve İstanbul Hükümetlerini Lozan görüşmelerine birlikte çağırdı. Ankara Hükümeti, 1 Kasım 1922’de Saltanatı kaldırdı.

11 Ekim 1922’de Mudanya Ateşkes Antlaşması’nı takiben gerçekleşen mutabakat; vatanseverlerin İstanbul’a, Türkiye hükümetinin ise doğu Trakya’ya dönüşüne imkân tanıyordu. “Bu resmî işlem; Osmanlıların Anadolu’ya dönüşünü düzenleyerek, Sevr Antlaşması’nı bir kağıt parçasından ibaret kabul etmiştir”⁵. Bu zafer ile Türkiye, özgür ülkeler arasındaki yerini yeniden kazanıyor ve Batılı ülkelerin sömürgesi olmaktan çıkıyordu.

Barış müzakereleri, Lozan’da 1922 Kasım ayında başladı. Barış görüşmelerinin sonunda Batılı güçler (İtilaf Devletleri), yeni Türkiye Devleti’nin egemenliğini, 24 Temmuz 1923’te Lozan Üniversitesi’nin büyük konferans salonunda imzalanan antlaşma ile tanıdılar.

100. Yılı vesilesiyle Barış Andlaşması, Anayasa hukuku açısından nasıl değerlendirilebilir?

24 Temmuz 1923 tarihli Barış Andlaşması, öncelikle dış kurucu erk olarak önem taşır. Kurtuluş ve Kuruluş, 1919-1924 yılları arasında içiçe geçen hareketler, kurumlar ve kurallar dizisidir. Samsun’a çıkış, Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri, 23 nisan 1920’de Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nin toplanması ile sonuçlanan fikri ve eylemsel çalışmaların dönüm evreleridir. 1921 Anayasası, TBMM’nin eseridir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin tapu senedi olarak da nitelenen Barış Andlaşması’nın özellikleri nelerdir? Andlaşma’nın şartları; temel olarak

⁴ Paul DUMONT ve François GEORGEON, La mort d’un empire (1908- 1923), Histoire de l’Empire Ottoman, Robert Mantran (der.), Fayard, 1989, s. 577-642. Türkçe çevirisi Server Tanilli, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II, Adam yay., Haziran 1995, s. 307.

⁵ André Mary-Rousseliere, La Turquie constitutionnelle (Contribution ontribution a l’étude de la politique intérieure turque), These pour le doctorat en sciences politiques et économiques, Rennes, 1925, s.279.

Türkiye'nin sınırları, boğazları, Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlarının ödenmesi, kapitülasyonlar meselesi ve azınlıklar sorununa ilişkindi:

-**Tarafları bakımından;** İtilaf Devletleri olarak Britanya İmparatorluğu, Fransa Cumhuriyeti, İtalya Krallığı, Japon İmparatorluğu, Yunanistan Krallığı, Romanya Krallığı ve Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı (Yugoslavya)⁶

-**Türkiye'nin sınırlarının belirlenmesi** bakımından; Ocak 1920'de 'Milli Misak'ta öngörülen çerçeveye olabildiğince uygundur.

-**İktisadi bakımdan;** Osmanlı Devleti'nde sömürge düzeneği olan kapitülasyon sistemi kaldırıldı.

- **Hak ve özgürlükler bakımından;** "gayrimüslim azınlıklara mensup Türk uyruklarına verilen haklar belirleyici olmuştur: dolaşım özgürlüğü, medeni haklardan yararlanma, giderlerini ödeyerek her türlü kurum (vakıf vb) kurma, yönetme ve denetleme, buralarda dilini kullanma, dinsel özgürlük, (...). Barış Andlaşması, "Müslüman olmayan Türk uyrukları"na haklar yanında, "tüm Türk uyrukları", "Türkiye'de oturan herkes", "Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyrukları" şeklinde nitelenen üç grup için de, "dil" eksenli haklar tanımıştır (md.37-45)⁷.

-**Anayasal açıdan;** Barış Andlaşması, dış egemenlik ve bağımsızlık belgesidir. yeni bir Anayasa girişiminin, Andlaşma'nın başarıyla sonuçlanacağı yönündeki işaretlerin çoğaldığı 8 Temmuz 1923 sonrasında başlamış olduğu görüşü kayda değer⁸

Lozan'ın **önemini** batılı uzmanlar başından beri vurgulamıştır⁹. Prof. Paul Dumont ve François Georgeon'a (1989) göre; "*Lozan Barışı, bir büyük başarıdır hiç kuşkusuz; öteki devletlerle eşitlik temeli üzerinde*

⁶ Görüldüğü üzere, itilaf devletleri içinde Cumhuriyet yönetimi altında olan tek Devlet Fransa Cumhuriyeti'dir. Üç ay sonra, Türkiye Devleti de Türkiye Cumhuriyeti olarak ilan edildi.

⁷ Bkz. Partie I. Clauses politiques (1 à 45). Barış Andlaşması'nın hak ve özgürlükler açısından incelenmesi üzerine ortak yapıt için bkz. Ulsal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, 2002.

⁸ Konuyla ilgili tartışmalar ve açıklamalar için bkz. Ahmet ağaoğlu ve hukuk-ı esaiye ders notları (1926-1927), hazırlayan. boğaç erozan, koç üniversitesi yayınları, mart 2012, s.28 vd.

⁹ Maurice Muret, « La paix de Lausanne », gazette de lausanne, 25 juillet 1923, p. 1.

hareket edecek, bağımsız, özgür bir millet olarak kendini ortaya koyma olanağını sağlamıştır Kemalist Türkiye'ye... Laikliğe, ilericiliğe, bilimsel anlayışa ve Batı'ya olduğu kadar, ulusal değerler ve geleneklere saygıya da güvenip bel bağlayan genç Cumhuriyet, esinlenmiş kurucusunun itişiyile, gerçekten şaşkınlığa düşen bir dünyaya, "uygar uluslar" topluluğu içinde örnek bir rol oynamaya yetenekli bir ülke izlenimini vererek, deri değiştirecektir birkaç yılda"¹⁰

Yeni Millet Meclisi, 11 Ağustos 1923'te çalışmalarına başladı ve 23 Ağustos'ta Barış Andlaşması'nı kanun ile onayladı. Anayasal bir reform için Eylül'de bir komisyon kuruldu. Dr. A. Mary-Rousseliere'e göre; "Tüm değişiklikler, kelime kelime, cümle cümle tartışıldı; aynen bizim Batılı parlamentoların en iyilerinde olduğu gibi"¹¹.

Barış Antlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık üç ay sonra, "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun" (no.364, 29.10.1339) ile 1921 Anayasası'nın 1. Maddesine şu cümle eklendi: "Türkiye Devleti'nin şekl-i hükümeti, Cumhuriyettir".

"Ulusal-üstü kurucu erk açısından (**Lozan**) **Barış Andlaşması**, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış egemenlik belgesi olarak 1924 Anayasası için de kuruculuk değeri taşımaktadır. Nasıl ki 1920 Meclisi, 1921 Anayasası ve Türkiye Devleti açısından çifte kurucu işlev görmüş ise, barış Andlaşması da, hem Türkiye Cumhuriyeti hem de 1924 Anayasası açısından ulusal-üstü kuruculuk işlevi olan temel bir belgedir"¹². "Bu artık iki taraflı bir anlaşma (Ankara 1921) veya bir mütareke (Mudanya 1922) değildir, fakat Türkiye ve Büyük Güçler arasında kesin barış ve ülkenin Edirne'den Kars'a kadar hukuken tanınmasıdır"¹³. Emperyalizme karşı ilk zafer olarak nitelenen Barış Andlaşması, Türkiye Devle-

¹⁰ Mantran, L'histoire de l'Empire ottoman, Tanilli çevirisi, s.309.

¹¹ André Mary-Rousseliere, La Turquie constitutionnelle (Contribution ontribution a l'étude de la politique intérieure turque), These pour le doctorat en sciences politiques et économiques, Rennes, 1925, s.279.

¹² İbrahim Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), Yenilenmiş ve Sadeleştirilmiş 17. Baskı, Ekim 2023, s.46.

¹³ Prof. Dr. Maxime Gauin, The Relations between the French Republic and the Armenian Committees, from 1918 to 1923, Middle East Technical University, 2020, p. 410)

ti'nin bağımsızlığı ile sınırlı kalmamış birçok devleti, anti-empyralist mücadele sürecinde esinleyici etki yaratmıştır¹⁴.

Cumhuriyet Anayasaları, hükümlerini saklı tutmuş olmakla Barış Andlaşması, 100 yıllık Cumhuriyet ile özdeşleşen Anayasa-ötesi ve üstü uluslararası norm olma özelliğini korumuştur.

Bu değinilen özellikleri ve anayasal gelişmeler gözönüne alındığında son yıllarda Barış Andlaşması'nın tartışmaya açılması gerektiği veya Andlaşma'dan çıkılabileceği biçiminde ortaya atılan veya gündeme getirilen kimi görüşler nasıl değerlendirilmelidir?

2016 yılında, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Lozan Andlaşması tartışmaya açılmalıdır" şeklindeki sözleri, Yunanistan ve Avrupa'da tartışmalara neden oldu. İstanbul Sözleşmesi üzerine tartışmalar ise, Lozan Andlaşması ve onun ürünü olan Montreux Andlaşması'ndan da çıkılıp çıkılamayacağı tartışmalarını beraberinde getirdi. Kısaca hatırlayalım:

Lozan Antlaşması tartışmaya açılmalıdır' sözlerinin üzerinden yaklaşık beş yıl geçtikten sonra, 'Lozan Antlaşması da İstanbul Sözleşmesi gibi Cumhurbaşkanı kararı ile feshedilebilir' dedi. Lozan Antlaşması'nın gizli hükümlerinin bulunduğu veya 100. yılda süresini dolduracağı şeklinde uluslararası hukukun temel ilkeleri ile ilgisi bulunmayan iddialar öne sürüldü zaman zaman.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2016'da "Lozan Andlaşması tartışılmalıdır" sözleri Avrupa Parlamentosu'nda da yankılandı¹⁵.

'Lozan Antlaşması'ndan da çıkılabilir' görüşü ise, İstanbul Sözleşmesi'nden Cumhurbaşkanı kararı ile çıkış üzerine yapılan tartışmalar sırasında TBMM Başkanı tarafından dillendirildi.

---

¹⁴ Bu Devletlerin başında Hindistan (Gandhi), Pakistan (Nehru) ve Tunus (Bourguiba) gelmektedir.

¹⁵ "TÜRKLERLE AĞLADIK 15 TEMMUZ GECESİ..." (İbrahim Ö.Kaboğlu, BirGün, 13.10.2016).

"İnsan hakları uzmanı ve savunucularından önce ve ayrı olarak konuşan AB Bakan yrd. Ali Şahin, birçok sorunun muhatabı oldu: sadece, OHAL rejiminde tanık olunan kitlesel hak ihlalleri ile ilgili değil, Yunanistan Avrupa vekilinin gündeme getirdiği Lozan'ın Cumhurbaşkanıınca sorgulanmasından duyulan rahatsızlığa kadar. (Lozan, ölüm cezasını geri getirme söyleminin de ötesinde, üstelik Suriye sınırında karşı karşıya bulunulan vahim sorunlar ortamında, tam bir 'kendi kalesine gol atmak' atmak misali. Soru ve yanıtı, bunu bütün açıklığıyla ortaya koydu)."(13.10.16).

İstanbul Sözleşmesi olarak adlandırılan “*Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Avrupa Konseyi Sözleşmesi*”¹⁶’nin feshini öngören Cumhurbaşkanı (CB) kararı¹⁷) ardından başlayan tartışmalar sırasında Barış Andlaşması da gündeme getirildi. Bu çerçevede Lozan Andlaşması için de benzer görüş öne sürülerek ‘CB kararı ile çıkılabilir’ iması yapıldı. TBMM Başkanınca dillendirilen bu görüş ne ölçüde geçerli?

Öne sürülen görüşlere kesin yanıt, 100. Yılı vesilesiyle Lozan Barış Andlaşması’nın Anayasa hukuku açısından da değerlendirilmesi sonucu verilebilir. Ama öncelikle İstanbul Sözleşmesi’nden çıkış sorunu üzerine yapılan tartışmalara değinmekte yarar var. Kısaca belirtelim: yasa ile taraf olunan İstanbul Sözleşmesi’nden çıkış, usul ve yetki açısından hukuk tekniği olarak ancak yasa ile mümkün olabilirdi. Kuşkusuz düzenleme konusu bakımından, insan hakları kazanımları söz konusu olduğundan yasa ile de çıkışın zor olduğu, olsa olsa daha ileri bir anlaşmaya katılım amacıyla bunun olanaklı olabileceği görüşü kayda değer¹⁸.

Bu nedenle Barış Andlaşması, Türkiye Cumhuriyeti’nin bağımsızlık belgesi özelliği ile çıkılması veya feshedilmesi hukuk tekniği bakımından mümkün olmayan bir ulusal-üstü bir Anayasa metnidir. Andlaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 1921 Anayasası ve Türkiye Cumhuriyeti’ni çifte kurucu erk işlevine uluslararası kuruculuk boyutunu katmıştır.

Yerindelik açısından; Barış Andlaşması’nı tartışmaya açmak, Misak-ı Milli sınırlarının –belli istisnalar dışında- tescilini öngören bir belgenin tartışmaya açılması riski nedeniyle, Türkiye’nin ulusal ve uluslararası çıkarlarına aykırıdır. Dahası, bu kurucu çok taraflı uluslararası andlaşmayı tartışmaya açmak, Türkiye’nin ulusal güvenliğini tartışmaya açmak anlamına gelir¹⁹. Bu vesile ile belirtmek gerekir ki 143 maddeden oluşan Barış Andlaşması²⁰, bu madde sayısı ile sınırlı değildir; çünkü,

¹⁶ R.G.:8 Mart 2012.

¹⁷ R.G.:20 Mart 2021

¹⁸ Konuyla ilgili çok önemli bir rapor için bkz. Anayasa Hukuku Araştırmaları Derneği (ANAYASA-DER)’nin ‘İstanbul Sözleşmesi Hakkında Cumhurbaşkanı Kararına İlişkin Mütalaası’ (23 Mart 2021) (<http://anayasader.org/category/basin/>).

¹⁹ Bu konuda bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, “Lozan Barış Andlaşması’ndan çıkılabilir mi?”, Evrensel, 24 Temmuz 2023.

²⁰ *Traité de paix entre les puissances alliées et la Turquie.* (Lausanne, 24 juillet 1923):

madde 23 ve devamı maddelerde belirtildiği üzere bu sözleşmenin çözümediği ama çözüme iradesini ortaya koyduğu konuların çözümüne ilişkin metinler “lois fondamentales”²¹ niteliği taşır. Bunların başında Montrö Sözleşmesi gelmektedir. Bu itibarla, Barış Andlaşması, haydi haydi “loi fondamentale”, hatta Anayasa-üstü bir özellik taşımaktadır.

Cumhuriyet ve demokrasi açısından şu temenni kayda değer: Cumhuriyet’in 100. Yılına ulaşmasında Lozan’ın katkısı, bilimsel çalışmalarla daha somut olarak ortaya konulmalı, Türkiye Cumhuriyeti’nin barış ve demokrasi kuşağı devleti olmasındaki payı gözetilerek çifte yüzüncü yıl kutlaması yapılmalıdır.

Sonuç olarak, Barış Andlaşması’nın uygulanmasını istemek ve Andlaşmayı sahiplenmek, sınırların değişmezliği ilkesi gereği Türkiye’nin bağımsızlığı için önemli olduğu kadar, metinde güvence altına alınan hak ve özgürlüklere saygı, toplumsal barış açısından da önem taşımaktadır²².

Prof. Dr. Selda Çağlar

Çok teşekkür ediyoruz İbrahim hocam. Evet iki önemli konuya açıklık getirdiniz; antlaşmanın normlar hiyerarşisindeki yeri ve özel durumu, bir barış antlaşması olması nedeniyle feshedilemeyeceğinden, İstanbul Sözleşmesinin akıbetine uğramasının söz konusu olamayacağını vurguladınız. Aydınlatıcı konuşmanızdan çok yararlandık. Şimdi sözü Doç. Dr. Ceren Zeynep Pirim’e veriyoruz. Buyurun hocam.

Préambule.

Partie I. Clauses politiques (1 à 45).

Partie II. Clauses financières (46 à 63).

Partie III. Clauses économiques (64 à 100).

Partie IV. Voies de communication et questions sanitaires (101 à 118).

Partie V. Clauses diverses (119 à 143).

²¹ “Loi fondamentale”, temel kanun veya Anayasa anlamı taşımaktadır.

²² Barış Andlaşma süreci ve sonuçları üzerine daha geniş bilgi için bkz. İbrahim Ö. Ka-boğlu et Eric Sales, *Le droit constitutionnel turc/ Entre coup d'eta' et démocratie*, Seconde éd. Revue et augmentée, L’Harmattan 2018, pp.35-39. Türkçeye çevirisi için bkz. İrem Berksoy, Darbe ve Demokrasi sarkacında Türk Anayasa Hukuku, Legal 2018, s. 19-22.